

דרכים ושיטות בהוראת הדינים*

שיעור הדינים מתחלק בדרך כלל לשלושה חלקים:

א. ההכנה לקראת השיעור

ב. השיעור עצמו

ג. סיכום השיעור

א. ההכנה לקראת השיעור

השיעור המצוי בדינים בנוי על קריאת מורה ותלמיד. סעיף אחד המורה קורא והתלמידים מסבירים, והסעיף הבא התלמידים קוראים והמורה מסביר. ברור ששיטה מקובלת זו אינה שיטה מפתחת, אלא משעממת, והשתתפותם של התלמידים בשיעור היא מועטת. השיעור שהיה צריך להיות חי ותוסס, שיעור שמעניק ומתווה דרך, נהפך לחסר טעם ובלתי אהוב בגלל חוסר ידע דידיקטי.

כפי שציינו, מטרתו העיקרית של שיעור הדינים הוא **חינוך הילד להתנהגות על פי ההלכה**, ואנו חייבים למצוא את כל הדרכים הדידקטיות כדי לממש מטרות אלו. השיטה הראשונה היא **ההפעלה**. בכל שלבי השיעור יש למצוא את הדרכים המתאימות להפעלת התלמידים; אם באמצעות משימות שבכתב לכלל תלמידי הכיתה, ואם באמצעות עבודה בקבוצות כפי שיודגם בהמשך.

כדי להפעיל את הכיתה כולה בשיעור הדינים זקוקים להכנה מוקדמת לקראת השיעור. במסגרת ההכנה יש לבדוק את מידת התאמתם של הסעיפים לנושא ההלכתי הנלמד. הסעיפים הנוגעים להתנהגותו של הילד, הקשורים לחיי היום-יום שלו, הם הסעיפים שאותם יש ללמד. ומאידך גיסא: אותם סעיפים העוסקים בעניינים שאינם שכיחים, אין ללמדם, לפחות בשלב הראשון של ההוראה. בנוסף לאלה יש לכלול את הסעיפים המביאים את מקורות ההלכה: פסוקי התורה, מובאות מחז"ל וכדו', וכן את הסעיפים שבהם נתנים הטעמים להלכות השונות. להכנה זו נקרא בשם **מפרט** (אנו מפרטים לעצמנו את ההלכות שצריכים ללמד). ברור, שרק שיקולים דידיקטיים יכתיבו למורה את סדר ההוראה בסעיפים הנלמדים (ולא הסדר המקורי של אותם סעיפים); מקורות ההלכה יובאו בראשונה, ולאחריהם לימוד ההלכות המעשיות. להלן נדגים את **המפרט** על אחד הנושאים שבו עסקנו (מותאם לכיתה ז').

* מאמר זה הינו חלק מסיכום הלימוד בקורס "הוראת הדינים" בסמינר "מורשת יעקב" ברחובות, וכן חלק מסיכום הנלמד בסדנאות מורים בנושא הוראת הדינים שנתנו במרחב תל אביב.

הלכות יום טוב, "מקור חיים" סימן צ"ב (+ = יש ללמד, - = אין ללמד).

סעיף א': המקורות לאיסור מלאכה והיתר מלאכה	
ביום טוב	/ + מקורות.
ב': איזה מלאכת אוכל נפש מותרת	/ + הגדרת המלאכות המותרות לצורך "אוכל נפש".
ג': איסור קצירה וטחינה ביום טוב והסיבה לכך	/ + הגדרת המלאכות המותרות לצורך "אוכל נפש".
ד': סחיטה וחליבה ביו"ט	/ - לא אקטואלי (סחיטה אולי במקצת)
ה': גרירה וחיתוך ירקות	/ + חיתוך (ירקות) - אקטואלי.
ו': אפיית עוגות	/ +
ז': בישול ביו"ט לצורך מחר	/ + חשוב, בישול לעירוב תבשילין.
ח': בישול לצורך גוי ביו"ט	/ -
ט': תפירת עופות	/ -
י': עשיית גבינה	/ -
י"א: צידה ביו"ט	/ + בסיס להגדרות.
י"ב: שחיטה ביו"ט	/ + בסיס להגדרות.
י"ג: הוצאת אש ביו"ט	/ + אקטואלי, חשוב מאוד.
י"ד: כיבוי אש	/ + אקטואלי, חשוב מאוד.
ט"ו: אופן התרת כיבוי אש	/ + אקטואלי, חשוב מאוד.
ט"ז: שעון לכיבוי חשמל ביו"ט	/ -
י"ז: הוצאה מרשות לרשות ביו"ט	/ -
י"ח: שיתופי חצרות ומבואות	/ -
י"ט: הוצאת משא ביו"ט	/ -

ב. השיעור עצמו

כמו לכל שיעור, גם לשיעור הדינים, יש עקרונות דידקטיים. חלקם בנוי על העקרונות הבסיסיים בדידקטיקה של השיעור, וחלקם הם מתוך הדידקטיקה להוראת הדינים:

א. הפעלה – הפעלת התלמידים בשיעור הדינים היא מהותית, ויש לשקוד עליה בכל שלבי השיעור. הדרך הטובה להשגת מטרה זו היא **"דף העבודה"**. השיעור כולו לשלבו ייכתב על גבי "דף העבודה", כשכל אחד משלבי השיעור נעשה על ידי התלמידים בעזרת המורה, דרך המשימות הנתונות בו (ברור, שהמשימות בדף העבודה תהיינה קשורות זו לזו קשר לוגי. דבר זה מתחייב מתבניתו וממטרתו של דף העבודה). בדרך זו גם התלמידים, שקשה להם להתמודד עם כל המשימות שנתנו, יוכלו להשלימן באמצעות "דף משימות" שנתן להם (למותר לציין, שכל משימה הכתובה ב"דף העבודה" תיכתב גם כן ע"ג הלוח, ולאחר שהמשימה בוצעה ע"י התלמידים ישלים המורה את מהלכה ע"ג הלוח). נתן לשלב גם את הדיון בעל פה במסגרת שיעור הדינים (ועל כך בהמשך).

ב. הפתיחה – ה"פתיחה" צריכה להיות כזו שכל התלמידים יוכלו להתמודד עמה, והיא צריכה לשמש כעין "תמצית" השיעור כולו. באמצעות הפתיחה יקבל התלמיד את כיוון המחשבה הכללי של השיעור. מכאן שיש חשיבות רבה לדיוק ולהבהרה של משימת הפתיחה. עיקרון זה מציב לפנינו מספר אפשרויות של פתיחה:

1. פתיחה שתשמש **חזרה** על חומר שנלמד בשיעור הקודם, והוא כבר ידוע לתלמידים. החומר שנלמד משמש כרקע לחומר שיילמד.
2. פתיחה **בשאלה**, שאינה דורשת מחשבה רבה או עיון בספר, אלא רק התייחסות של התלמיד לשאלה על פי הבנתו או ידיעותיו הבסיסיות.
3. **הבאת פסוקים או הלכות** שיש להסבירם, בעיקר מצד תוכנם, ושאינם דורשים ידע מוקדם.

נדגים מספר פתיחות:

- א.** אנו עוסקים בהלכות יום טוב (באותו שיעור שעליו הכנו את ה"מפרט" דלעיל).
הפתיחה תהיה: לפניך מספר מלאכות. רשום אילו מהן אסורות בשבת וביו"ט, ואילו אסורות רק בשבת, ולא ביו"ט (ציין: מותר / אסור):

סוג המלאכה	שבת	יו"ט
בישול		
הדלקת אש		
העברת אש		
צידה		
שחיטה		
כתיבה		
קצירה		

משימה זו דורשת רק ידע אישי, והיא משמשת כתמצית של כל הנושא שיילמד במשך השיעור.

ודוגמא לפתיחה המביאה את המקורות בנושא ל"ט מלאכות (וכאן מתבססים על המקורות):

הפתיחה תהיה: לפניך שני פסוקים. ציין איזה מהם מיותר, ונמקד!

"וביום השביעי... לא תעשה כל מלאכה".

"לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת".

המיותר:

הנימוק:

באמצעות פתיחה זו אתה מציג את המקור הראשוני ל"ט מלאכות, "לא תבערו אש בכל משבתיכם", ומשימה זו מתבססת על היגיון פשוט. ודוגמה נוספת לפתיחה המשמשת כחזרה (בנושא רשויות בשבת):

הפתיחה תהיה: בשיעור שעבר עסקנו בהכרת הרשויות, ובשיעור זה אנו נראה את היחסים שביניהן.

רשמו לפניכם: **רשות היחיד היא:**

כרמלית היא:

רשות הרבים היא:

לאחר שהתלמידים השלימו משימה זו (עליה למדו בשיעור הקודם), יכולים לפתח את היחסים שבין הרשויות.

הנה כי כן הצבנו צורות שונות לפתיחה, ומכאן עלינו לעבור לגוף השיעור. מה רוצים להשיג בשיעור הדינים, ובלשון מקצועית: אילו מיומנויות יש להקנות לתלמיד, כדי שידע ללמוד ספר דינים בכוחות עצמו, כדי שידע למצוא את הפתרון ההלכתי לבעייתו. לשם כך נמנה מספר מיומנויות:

א. הכרת לשון ספר הדינים – הבנת הנקרא

לשונו של ספר הדינים (ואין זה משנה איזה ספר) שונה מהלשון המדוברת על ידי התלמיד, הן בסגנונה והן במושגים המובאים בה. עלינו להביא את התלמיד לידי כך שהוא יוכל להבין את לשון ספר ההלכה הנלמד.

הדרך היחידה שבאמצעותה נוכל להשיג זאת היא העיון בספר ההלכה וההתעסקות בו, כלומר: לא די שילד יכתוב את התשובה לשאלה שנדרש לה במשימה מסוימת, אלא עליו לציין או לכתוב את המובאה מספר ההלכה, שעליה מתבססת תשובתו. רק בפעילות חוזרת ונשנית מעין זו, יוכל התלמיד להגיע לידי הבנת לשונו של ספר ההלכה.

ב. הבנת לשון ספר ההלכה – הבנת הנלמד

המקרים הנזכרים בספר ההלכה, אינם תואמים פעמים רבות למקרים המתרחשים בחייו של הילד. את הפתרונות לבעיות היום-יומיות ניתן ללמוד מהבנת פסק ההלכה, כי בסופו של דבר פסק ההלכה, מעניק לנו עקרונות, והם שווים-ערך לכל מקרה, ישן או חדש, בגדר תורת-חיים. לימוד מיומנות זו, שהיא מיומנות לוגית, תתבצע באמצעות הדיון בעל-פה, וסיכומו ייעשה בכתב. באמצעות תרגיל מיומנות זו ניתן לצפות, שתלמיד יוכל ל"תרגם" את לשון ספר ההלכה לבעיותיו שלו.

נדגים שתי מיומנויות אלו בשתי דוגמאות:

דוגמה א': אנו עוסקים בנושא "דברים הבאים מחמת הסעודה". נבקש מהתלמידים את הדברים הבאים (בדרך של משימות כתובות):

א. רשום לפי הבנתך מהי סעודה?

ב. עיין בספר ההלכה ורשום מהי סעודה?

ג. מהם "דברים הבאים מחמת הסעודה"? (רשום בלשון ספר ההלכה)

ד. הסבר מדוע הם נקראים כך?

בדרך זו הבין התלמיד את המושג "דברים הבאים מחמת הסעודה" עקב השימוש בלשון ספר ההלכה.

דוגמה ב': אנו מלמדים הלכות ברכות הנהנין ומביאים לפני התלמידים פירות מסוגים שונים. מבקשים מהם שיעיינו בספר ההלכה (ולא מתוך ידיעותיהם) וירשמו את הברכה הראשונה והאחרונה שיש לברך על הפרי. מתוך הכרת סוגי הברכות יגיע התלמיד לברכות השונות שיש לברך על הפרי. המשימה יכולה להינתן באמצעות טבלה כזו:

המקור בספר ההלכה

המאכל	ברכה ראשונה	ברכה אחרונה	(לשון הספר)
בננה			
אבוקדו			
פופקורן			

באמצעות משימה זו יישם התלמיד את ההלכה לנושאים שבהם הוא נתקל מדי יום, וכל זאת באמצעות הבנת העקרונות שניתן להבין מתוך ספר החלכה.

סיכום השיעור

הסיום של השיעור צריך לשמש כסיכום, ולא כחזרה עליו. לשון אחר: הסיום צריך להכיל תוצר המתקבל מהשיעור. משהוסברו העקרונות הבסיסיים של שיעור הדינים, נביא מספר שיעורי-הדגמה:

דוגמה א'

הנושא: **תפילות שבת** ("מקור חיים" פרקים ס"ב, ס"ה, ע"ג, ע"ד, קצושי"ע, גנצפריד סעיפים: ע"ו, צ"ו)

המטרה: להראות לתלמידים את המיוחד בתפילת שבת בהשוואה לתפילת החול. כפי שהדבר משתקף בחלכה, יש להניח שאת תפילת החול התלמיד מכיר, ולכן ההתייחסות תהיה בעיקרה לתפילת-שבת. משום כך ב"מפרט" ייכללו הסעיפים הבאים (מתוך "מקור חיים"):

פרק ס"ב	סעיף א':	זמן התפילה והסיבה לאי אמירת "שומר עמו ישראל לעד".
סעיפים ב'-י"ג	עוסקים בנושא טעויות, ולכן אינם כה שימושיים וחשובים ללימוד הבסיסי של הנושא.	
סעיף י"ד:	אמירת "ויכולו" לאחר תפילה בלחש.	
סעיף ט"ו:	תפילת "מעין שבע".	
פרק ס"ה	סעיף ה':	תוספת מזמורים בפסוקי-דזמרה.
סעיף ו':	אמירת "נשמת".	
סעיף ז':	תפילת מוסף.	
פרק ע"ג	סעיף ח':	קריאת התורה ו"צדקתך" במנחה.
פרק ע"ד	סעיף א':	"אתה חוננתנו" במוצאי שבת.
סעיף ד':	"ויהי נועם" במוצאי שבת.	

אלו הם הסעיפים העוסקים בפרקי-התפילה הנוספים או הנגרעים בתפילות השבת (לעומת תפילות החול).

נציג את דף המשימות לשיעור, ולאחר מכן נסביר את הסדר הדידקטי שבהן.

משימה 1:

1. פתח את הסידור בתפילת חול ובמקביל בתפילת שבת, וציין את ההבדלים שביניהן על פי ההוראות שבטבלה:

התפילה/תוספת חסרון	לפני התפילה (חול)	בתוך התפילה (חול)	לאחר התפילה (חול)
ערבית שחרית מנחה מוצאי שבת	"לכו נרננה"	"הפורש סוכת שלום" מזמורים בפסד"ז + "נשמת" + "אל אדון" "צדקתך" "אתה חוננתנו"	"ויכזלו" "מגן אבות" קריאת התורה, מוסף "ויהי נועם"

2. עיין בספר ההלכה ומצא את הסעיפים העוסקים בתוספות אלו, וציין את הנימוקים שמציין ספר ההלכה (במקום שאין נימוק, נסה אתה לנמק):

המקור	התפילה	לפני התפילה	בתוך התפילה	אחרי התפילה
פרק ס"ג	מעריב			
	נימוק			
פרק ס"ה	שחרית			
	נימוק			
פרק ע"ג	מנחה			
	נימוק			
פרק ע"ד	מוצש"ק			
	נימוק			

3. סכם את הסיבות לתוספות הנאמרות בתפילה:

- קדושת שבת (ברכת היום, "מקדש השבת").
- שחרית שבת (מזמורים נוספים בשבת).
- ייחודה של שבת ("הפורש סוכת" "אתה חוננתנו").
- תורה ומצוות בשבת (קריאת התורה).

4. כיצד מתממשות בחיך הסיבות הנזכרות לעיל, וכיצד הן משפיעות על תחושותיך בשבת? הסבר כל סיבה:

א. _____ ב. _____
ג. _____ ד. _____

הערות לשיעור: משימה 1: הפתיחה, כפי שצוין לעיל, צריכה להיות שוות-ערך לכל התלמידים, ולכן ניתנה פתיחה שהיא גם תמצית השיעור (כן ניתן להניח שכל תלמיד מכיר ויודע את תפילות היום-יום, כולל מנחה ומעריב, ולא תהיה לו כל בעיה להתמודד עם משימה זו. המשימה תיעשה כשהספרים סגורים).

משימה 2:

משימה זו היא עיקר השיעור. היא מכוונת את התלמיד לספר ההלכה, ומראה לו את הקשרים שבין הסידור לבין ספר ההלכה. אם הזמן דוחק, נתן לחלק משימה זו לקבוצות, וכל קבוצה תעסוק בתפילה אחרת (לא לשכוח שיש לערוך סיכום ודיווח של כל הקבוצות, במקרה של חלוקה שכזו). יש להניח, שהנימוקים שהתלמידים לא מצאו בספר ההלכה, חלק מהתלמידים לא ימצא אותם בכוחות עצמו, ולכן יש לו, למורה, בשעת החזרה על עבודות הקבוצות, לסייע לתלמידים להגיע לכך.

משימה 3:

אין לעסוק בשיעור עצמו בענייני השקפה וכדו'. עלינו ללמד את כל התלמידים את ההלכה, כדי שידעו כיצד עליהם להתנהג, אולם כאן, בסיים, בסיכום השיעור, אנו יכולים לעסוק בכך. זה התוצר המתקבל מהלמד בשיעור. ויש לו חשיבות עצומה. ההתעוררות הרגשית לתפילות, אין חשיבותה נופלת מההבנה השכלית של ההלכה.

משימה 4:

אקטואליזציה. יש לבחון כיצד התלמיד רואה את הדברים מבחינתו, ולכן ישנה חשיבות רבה למשימה זו.

במסגרת שיעור זה הראינו את ה"מפרט", הפתיחה, העיון בספר הבנת הנקרא והסיום, המתייחס להשקפה על השבת. בנוסף לכך נעזרנו בשיעור בספר המוכר לתלמיד, ה"סידור", והראינו לו את הקשר שבינו לבין ספר ההלכה.

דוגמה ב'

הנושא: **מלאכות יום טוב** ("מקור חיים" פרק צ"ב, קצשי"ע גנצפריד סימן צ"ח)
המטרה: להדגיש שני עקרונות בסיסיים הקשורים למלאכות אלו:
א. ההבדל שבין איסור מלאכות בשבת לאיסור מלאכות ביום טוב.
ב. לציין את המלאכות הנצרכות ל"אוכל נפש", המותרות ביום טוב.
(קבוצת היעד: כיתות ו'-ז')

המפרט – לפי "מקור חיים" סימן צ"ב (הסעיפים שיילמדו):

סעיף א':	המקורות להיתר "אוכל נפש"	– מקורות.
ב':	סוג מלאכת "אוכל נפש" המותרת ביו"ט	– חשוב להבנת ההגדרות.
ג':	טעם נוסף למלאכת אוכל נפש המותרת	– חשוב להבנת ההגדרות.
ו':	אפיית עוגות	– אקטואלי.
ז':	איסור בישול מיום טוב אחד לחברו	– אקטואלי (ראש השנה).
י"ג-י"ד:	הדלקת אש וכיבוייה	– אקטואלי.
ט"ו:	דרכים לכיבוי אש	– אקטואלי.

דף העבודה (הערות בסיום דף העבודה)

1. לפניך מספר מלאכות. רשום (לפי ידיעותיך) אילו מהן מותרות, ואילו אסורות בשבת, וכן את המלאכות המותרות והאסורות ביום טוב (רשום: מותר/אסור).

המלאכה	בשבת	ביום טוב
בישול		
הדלקת אש		
כתיבה		
טחינה		
קצירה		
סחיטת מיץ		
שחיטה		
צידת חיה		
נסיעה במכונית		

2. בודאי שמת לב שישנן מלאכות שהן אסורות בשבת ומותרות ביום טוב. מה הסיבה לכך? (עיין בסעיף 1) _____
 המקור בתורה: _____
 הסברו: _____

דברי המורה:

מתוך תשובתכם הקודמת למדתם, שהמלאכות המותרות ביום טוב הן מלאכות שהן לצורך "אוכל נפש", בעוד שאר המלאכות אסורות כמו בשבת. ואולם, גם מלאכות אלו נראה שיש מהן שמותרות, ויש מהן שאסורות, כפי שכבר נוכחתם גם אתם במשימה 1 (וכדאי להראות דוגמה אחת או שתיים כדי לבסס זאת). כדי להכיר אותן מלאכות, ננסה למצוא את ההגדרות המובאות בהלכה, המבהירות את סוג המלאכות שהן מותרות ל"אוכל נפש", ואת סוג המלאכות שאינן כלולות בהגדרות אלו, ולכן הן אסורות.

3. עיין בסעיפים ב' ו-ג' וציין את ההגדרות הנזכרות שם לגבי המלאכות המותרות ב"אוכל נפש".

סעיף ב': הגדרת המלאכה המותרת: _____

הגדרת המלאכה האסורה: _____

סעיף ג': המלאכות האסורות: _____

הסיבה: _____

המלאכות המותרות הן מלאכות _____

בגון: _____

4. עתה חזור לדוגמאות המובאות במשימה 1 ורשום את המלאכות המותרות והאסורות לפי הגדרות אלו. נמק את תשובתך ומצא את המקור לכך בהלכות שבהמשך.

המלאכה	הדין	הנימוק
בישול (סעיפים א' ו')		
הדלקת אש (סעיף ב')		
כתיבה (סעיף ב')		
טחינה (סעיף ג')		
קצירה (סעיף ג')		
סחיטת מיץ (סעיף ד')		
שחיטה (סעיף י"ב)		
צידת חיה (סעיף י"א)		
נסיעה במכונית (סעיף א')		

5. עתה, סכם במשפט אחד את המלאכות האסורות בשבת ומותרות ביום טוב:

הערות:

משימה 1:

מטרתה לבדוק את ידיעותיו של הילד על מלאכות יום טוב. הלכותיהן מוכרות פחות ממלאכות שבת (נושא זה נלמד לפי התכנית בכיתה ז' או ח', אחרי שהתלמיד כבר יודע ומכיר את הלכות השבת). אך יש להניח שכל ילד יפגין את ידיעותיו גם בנושא זה, בשעה שיירש לכך.

משימה 2:

היכרות עם הספר. אנו מעוניינים, שהתלמיד יכיר את המקורות של הלכות יום טוב, שהם הבסיס להבדל שבין איסורי שבת לאיסורי יום טוב. באמצעות מקור זה (הפסוק ותוכנו) מגיעים לעיקרו של השיעור, הכרת מלאכות אוכל נפש המותרות ביום טוב. התלמיד חושב, שכל מלאכות "אוכל נפש" מותרות (כנאמר בפסוק), אבל הממצאים (משימה 1) שהוא העלה שונים. שוני זה הוא שיוצר את הרקע לשיעור.

משימה 3:

מלאכות אוכל נפש איסורן או היתרן נובע מההגדרות הנוגעות לעניין, ולכן אנו פותחים בהגדרותיהם של אותן מלאכות, על בסיס הנאמר בספר ההלכה. הגדרות אלו הן הבסיס להכרת המלאכות המותרות ביום טוב.

משימה 4:

זו מטרת השיעור. התלמיד מיישם את ההגדרות למלאכות שעליהן הוא נשאל במשימה הראשונה. וכאן הוא יראה בצורה ברורה את ההבדל שבין "ידיעותיו" לבין ה"אמת ההלכתית". משום כך ניתנו גם כן הסעיפים המתאימים למקרים הנוכחים, והתלמיד נדרש לנמק כל תשובה על בסיס ההגדרות הנוכרות לעיל.

משימה 5:

הסיום הוא התוצר המתקבל מהשיעור. התלמיד מסוגל להגדיר המלאכות המותרות ביום טוב, והגדרה זו שונה באופן מהותי מההגדרה, שציין בתחילת השיעור (משימה 2).

במסגרת שיעור זה למד הילד:
א. דרך עיון בספר.
ב. יישום מעשי להלכה הנלמדת והבנתה.

דוגמא ה'

הנושא: **הצדקה בהלכה** ("מקור חיים" פרק קכ"ח, קצוש"ע גנצפריד סימן ל"ד).
המטרה: לבסס את ההלכה על המקורות הראשוניים, כך שיומחש לתלמיד העיקרון שההלכה היא הפירוט של המקורות הראשוניים, הפסוקים שבתורה. (קבוצת היעד: כיתה ה-ו').

הערות:

רבים הם הנושאים ההלכתיים המבוססים ישירות על המקורות הראשוניים, הפסוקים. ברור, שבנושאים מעין אלו יש להקדים את המקורות, ובאמצעותם להסביר את ההלכה. אולם "אלה וקוץ בה"; יש לדעת שבשיעור הדינים המטרה היא להקנות לתלמיד את ההלכה, ולא לעסוק בפרשנות מקראית. משום כך בהוראת נושאים מעין אלו המורה עלול להיגרר לעיסוק בהוראת המקורות זמן רב מדי, על חשבון הוראת ההלכה. דרך כזו אינה נכונה מבחינה דידקטית. ברור, שיש להביא את המקורות אבל לעסוק בהם רק במסגרת של הבהרת ההלכה. לדוגמה: בהוראת הלכות שבת יש מורים שילמדו את כל הפסוקים העוסקים בנושא שבת ובפרשנותם, וזה יטול מהם מסגרת של ארבעה שיעורי דינים לפחות. ארבעה שיעורים אלו הם כמעט חודש ימים (לפי התקן הקבוע כיום, יש ללמד 1 ש"ש דינים). נראה אפוא, שיש ללמד רק את הפסוקים הנוגעים להלכה הנלמדת, כגון: "קידוש" – "זכור את יום השבת לקדשו" – זכרהו על היין. "אבות מלאכה" – "לא תעשה כל מלאכה" וכדו'. הפסוק עצמו יפורש רק במה שנוגע להבהרת ההלכה הנלמדת ממנו, ולא מעבר לכך. בדרך זו ילמד התלמיד גם על הקשר שבין התורה שבכתב לתורה שבעל פה, דבר שיש לו חשיבות כמטרה חינוכית של הוראת הדינים. התלמיד מתרשם שההלכה הנלמדת אינה פרי מחשבתו של מחבר ספר ההלכה, אלא היא כתובה בספר התורה עצמו.

המפרט מתוך "קיצור שולחן ערוך" סימן ל"ד

סעיף א':	המקורות למצות צדקה ומעלתה	/	מקורות.
ב':	מי חייב במצות צדקה	/	מהות המצוה.
ג':	כמה נותנים	/	מהות המצוה.
ז-ח':	צורת הנתינה	/	אופן קיום המצוה.
י"ב-י"ג:	דרכים שונות בקיום המצוה	/	אקטואלי.

משימה 1:

עליך לקיים מצוות צדקה, ולא הוסבר לך כיצד לקיימה. מהן השאלות שאתה שואל את עצמך (שעליך לעיין בספר ההלכה או לשאול את הרב), כדי שתוכל לקיים מצוה זו כהלכתה?

- א. כמה עליי לתת?
 ב. למי עליי לתת?
 ג. האם אני בכלל חייב לתת?
 ד. כיצד עליי לתת?
 ה. האם הנתינה בלבד מספיקה?

משימה 2:

לפניך פסוקי התורה העוסקים בנושא הצדקה. רשום לאיזו בעיה מתייחס כל קטע בפסוק, ומהי התשובה שאתה מקבל באמצעות הקטע לבעיה הנזכרת? (רשום בלשוניך):

דברים פרק ט"ו פסוקים ז-ח

הפסוק	הבעיה עליה עונה הפסוק	תשובת הפסוק
א. "כי יהיה בך אביון מאחז אחיך"	למי לתת	לאביון, לעני
ב. "לא תאמץ את לבבך, ולא תקפץ את ירך"	ממה עלי להימנע,	אסור "להתקמצן"
ג. "כי פתח תפתח את ירך לך"	כיצד לתת	לפתוח את היד ובשמחה
ד. "והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לך"	כמה לתת	כמה שהוא צריך

משימה 3:

בודאי שמת לב, שהתורה אינה מפרטת בדיוק את אופן קיום המצוה. נעזר לשם כך בספר ההלכה, ונמצא את הפירושים לשאלות הנזכרות:

הבעיה	תשובת ההלכה	המקור בתורה
1. מי חייב לתת?		
2. למי חייבים לתת?		
3. כמה עליי לתת?		
4. כיצד עליי לתת?		
5. האם הנתינה בלבד מספיקה?		

משימה 4:

א. כידוע, יש "צדקה" ויש "הלוואה". רשום את השווה והשווה שביניהם:

הלוואה	צדקה	
נותנים לאדם שאין לו	נותנים לעני	שווה: למי נותנים?
נותנים כסף	נותנים כסף	שווה: מה נותנים?
נותנים על מנת שיחזירו	נותנים על מנת שלא יחזירו	שווה: החזרת הכסף

ב. מהי, לפי דעתך, מצוה גדולה יותר, ההלוואה או הצדקה?

משימה 5:

א. עיין בהלכה י"ב, ורשום את "מעלת הצדקה המעולה" הנזכר שם (התייחס להלוואה ולצדקה):

ב. הסיבה לכך היא:

משימה 6:

כיצד תוכל לקיים באופן מעשי את מצות הצדקה על-פי מה שלמדת בשיעור זה? (חשוב על קופות צדקה וכדו'). בסס את מעשיך על הנלמד בספר ההלכה.

- א. _____ ב. _____
ג. _____ ד. _____

הערות:

משימה 1:

המטרה המרכזית בשיעור הדינים היא להפוך את ספר ההלכה לספר שיקבע את התנהגויותיו של התלמיד. באמצעות משימה זו נראה לתלמיד, שבספר ההלכה הוא יכול למצוא פתרונות לכל הבעיות ההלכתיות שעמן הוא מתמודד. בנוסף לכך: הוא יראה את "האקטואליה" שבהלכה, דבר שיבהיר לו את נחיצותה וחשיבותה בחיי היום-יום. משימה זו מתאימה לרמה רגילה בכיתה ו', אך ייתכן, שהמורה יצטרך להדגים דוגמה אחת כדי להבהיר לתלמידים את כוונתו.

משימה 2:

במשימה זו מביאים את המקורות ובאמצעותם אנו מנסים להראות את הפתרונות לבעיות שהעלה התלמיד במשימה הראשונה. כאן נוצר הקשר שבין התורה שבכתב לתורה שבעל-פה, שהרי באמצעות מקורות אלו אין עדיין הסבר מפורט לדברים, וכדי לתבנם אנו זקוקים לספר ההלכה.

משימה 3:

היא עיקרה של ההלכה. התלמיד מוצא עתה באמצעות ספר ההלכה את הפתרון לבעיות שהציג. נתן להקדים למשימה זו פעילות הקשורה לסדר הלוגי של השאלות, כלומר: התלמידים יידרשו לציין את הסדר ההגיוני בשאלותיהם (מה הבעיה הראשונה שצריכה לעלות וכן הלאה), ורק לאחר מכן יעסקו במשימה הזאת. גם פעילות זו מתאימה לכיתות ו' ברמה רגילה, והגורם הקובע הוא הזמן העומד לרשות המורה. באמצעות משימה זו יכיר התלמיד את לשון ההלכה ואת פתרונותיה לבעיות שזכרו.

משימה 4:

כיוון שברצוננו להחדיר לתלמיד לא רק את "פעילות הצדקה הרגילה", הלא היא נתינת הכסף, אלא את עיקר מטרתה של הצדקה, שהיא העזרה הפיזית והנפשית לחבר, אנו מביאים לפנינו את ההבחנה שבין צדקה להלוואה. לכאורה הצדקה חשובה יותר, שהרי היא מתנה, בעוד שההלוואה היא על מנת להחזיר. ואולם בהלכה אין הדברים כך. עצם יצירת הניגוד שבין ההלכה לבין ההיגיון האנושי היא שתביא את התלמיד ליסוד החשוב, למטרה החשובה יותר במצות הצדקה, ולכך נועדה משימה זו.

משימה 5:

כאן מובא לפני התלמיד המקור ההלכתי בעניין הלוואה, ובאמצעותו הוא רואה, שהסעד הרוחני (העזרה בהלוואה) גדול יותר מהסעד הפיזי (העזרה בצדקה). הבחנה זו מביאה את התלמיד להבנת מטרותיה המרכזיות של מצות הצדקה.

משימה 6:

הסיום של השיעור צריך לקבוע לתלמיד את התנהגותו על פי ההלכה הנלמדת. נסיים אפוא בצד המעשי. ישנן דרכים שונות שבאמצעותן יוכל התלמיד לקיים את מצות הצדקה, והוא יתבקש לבסס התנהגויות אלו על הנאמר בספר, כגון: קופת צדקה, מתן בסתר, נתינת צדקה לעני לפני התפילה, עזרה לחבר בשעת דוחקו וכדו'. באלה הושגה המטרה.

במסגרת שיעור זה ראינו את אופן שילובם של המקורות בשיעור ההלכה ודרכים שונות להכוונת התלמיד אל חשיבותה של ההלכה בקביעת ההתנהגויות בחיי היום-יום.

דברי סיכום

במסגרת מאמר זה ניסינו להראות דרך הוראה בלימוד ההלכה. דרך הוראה זו התבססה על "דף המשימות" שהוא למעשה מבנה השיעור. באמצעות "דף המשימות" השיעור יתנהל דרך עבודת הצוות, של מורה ותלמיד. התלמיד הוא שמגלה את הבעיה, את פתרונה בהלכה, והמורה הוא המוליך, הוא המכוון את התלמיד. באמצעות ההדגמות יישמנו את המיומנויות שיש ללמדן במסגרת שיעור הדינים.

- א. **הבנת הנקרא** – דבר הנעשה באמצעות העיון בספר ההלכה. הראנו זאת בכל הנושאים, ובעיקר במשימות המבהירות את הפתרון ההלכתי לשאלות השונות.
- ב. **הבנת הנלמד**.
- ג. **שילוב המקורות בהוראת ההלכה**.
- ד. **דרכים שונות להוראת נושא בהתאם לרמות הנלמדות**.
- ה. **הוראה המבוססת על פיתוח בעיה, שפתרונותיה מצויים בתוך ספר ההלכה**.
- ו. **הוראה המבוססת על פיתוח מושגים "מחודשים" בהלכה, שאינם תואמים למושגים הנראים לנו**.
- ז. **הוראה המבוססת על שילוב חומר ידוע ומקומו במסגרת ההלכה**.
- ח. **הוראה שמטרתה להקנות הבדלים בין נושאי הלכה שונים**.

בכל שיעור הבלטנו בסיום, שהוא צריך להיות תוצר המתקבל מהנלמד. אם באמצעות סיכום מאחד, אם באמצעות מסקנה המתקבלת מהנלמד, או באמצעות יישום למקרים מתחדשים שניתן לפתרם באמצעות הנלמד. יה"ר, שדברים אלה יהיה בהם סיוע ותרומה להוראת דבר ד' לילדי ישראל.